

FMD

FIODOR
MICHAJLOVIČ
DOSTOJEVSKIJ

BRATIA
KARAMAZOVOCI I

FIODOR

MICHAJLOVIČ

DOSTOJEVSKIJ

BRATIA

KARAMAZOVOCI I

ODEON

Fiodor Michajlovič Dostojevskij
BRATĚJA KARAMAZOVY

Translation © Ján Ferenčik (heritage) / LITA, 2018

Jacket design © 2019 by Zdeněk Ziegler

Epilogue © Andrej Červeňák (heritage) / LITA 2019

Notes © 1990 Silvia Semaková

Slovak edition © 2019 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-7238-5

Venované Anne Grigorievne Dostojevskéj

„Veru, veru, hovorím vám: Ak pšeničné zrno, ktoré padlo do zeme, neodumrie, ostane samo. Ale ak odumrie, prinesie veľkú úrodu.“

(Evanjelium podľa Jána, kap. 12, verš 24)

AUTOR NA ÚVOD

Vo chvíli, keď začínam opisovať životné osudy svojho hrdinu Alexeja Fiodoroviča Karamazova, som trochu v pomykove. Totiž nazývam Alexeja Fiodoroviča svojím hrdinom, hoci dobre viem, že to naskrze nie je veľký človek, a preto vopred rátam s nevyhnutnými otázkami, ako: Čím je až taký pozoruhodný ten váš Alexej Fiodorovič, že ste si ho vybrali za svojho hrdinu? Čo vlastne vykonal? Komu a čím sa stal známym? Prečo mám ja, čitateľ, márne strácať čas spoznávaním jeho životopisných faktov?

Posledná otázka ma stavia do najťažšej situácie, lebo mám na ňu len jedinú odpoveď: „Možno na to príde čitateľ sám pri čítaní románu.“ Lenže čo ak ani po jeho prečítaní na to nepríde a neuzná, že môj Alexej Fiodorovič je pozoruhodný človek? Hovorím to v smutnej predtuche, že sa tak stane. Pre mňa je pozoruhodný, ale naskrze pochybujem, že sa mi o tom podarí presvedčiť aj čitateľa. Ide o to, že možno je to naozaj človek závažných skutkov, ale neurčitý, nevyhranený. Ostatne, bolo by čudné v časoch, ktoré žijeme, žiadať od ľudí vyhranenosť. Iba jedno je hádam dosť nesporné: je to človek podivný, ba priam čudák. Lenže podivnosť a čudáctvo skôr škodia, ako oprávňujú žiadať o pozornosť, najmä v situácii, keď sa všetci usilujú zovšeobecniť jednotlivosti a nájsť aspoň aký-taký spoločný zmysel vo všeobecnej nezmyselnosti. A čudák je vo väčšine prípadov jednotlivosťou a osobitosťou. Nemám pravdu?

Ak neuznáte za správnu túto moju poslednú tézu a odpoviete „nie“ alebo „nie vždy“, možno ma to povzbudí v názore na význam môjho Alexeja Fiodoroviča. Lebo čudák nielen „nie vždy“ býva jednotlivosťou a osobitosťou, ale naopak, stá-

va sa aj to, že zavše nebodaj nosí v sebe jadro celku, kým ostatných ľudí jeho epochy akýsi náhodný vietor na istý čas z neznámeho dôvodu od neho odfúkol...

Mimochodom, nepúšťal by som sa do tohto veľmi nezaujímavého a hmlistého vysvetľovania a začal by som z mosta doprosta bez úvodu: ak to čitateľov zaujme, prečítajú si to aj bez úvodu. Lenže háčik je v tom, že opis životných osudov je jeden, kým romány sú dva. Hlavný je druhý román – obsahuje skutky môjho hrdinu už v našich časoch, práve teraz, v bezprostrednej prítomnosti. Prvý román sa odohráva pred trinástimi rokmi a skoro to ani nie je román, iba krátky časový úsek z ranej mladosti môjho hrdinu. Bez tohto prvého románu sa nemôžem zaobiť, lebo veľa z toho, čo je v druhom románe, by bolo nepochopiteľné. No týmto sa ešte komplikujú moje počiatkové ťažkosti: ak sa už ja, sám jeho životopisec, nazdávam, že i jeden román by bol možno na takého skromného a neurčitého hrdinu priveľa, ako mám predstúpiť s dvomi a ako mám vysvetliť túto svoju bezočivosť?

Tápajúc v riešení týchto otázok, rozhodol som sa obísť ich bez akéhokoľvek riešenia. Pravdaže, jasnozrivý čitateľ sa už dávno dovätínil, že od samého začiatku zahýbam týmto smerom, a bol na mňa len namrzený, že nadarmo plytvám neplodnými slovami a vzácnym časom. Na to už môžem odpovedať celkom presne: plynul som neplodnými slovami a vzácnym časom po prvé zo zdvorilosti a po druhé z vypočítavosti: predsa som ho len na čosi vopred upozornil. Napokon, som vlastne rád, že sa môj román sám od seba rozpadol na dva príbehy, zachovávajúc „základnú jednotu celku“: čitateľ, ktorý sa zoznámil s prvým príbehom, môže sa sám rozhodnúť, či sa mu oddá púšťať do druhého. Prirodzene, nikto sa k ničomu nezaväzuje; kto chce, môže odhodiť knižku po dvoch stránkach prvého príbehu a nikdy viac ju neotvoriť. Lenže vyskytujú sa aj takí dobre vychovaní čitateľa, ktorí budú chcieť bezpodmienečne dočítať román do konca, aby sa nepomýlili pri nestrannom hodnotení diela; medzi nich patria napríklad všetci ruskí kritici. A práve pred nich predstupujem predsa len s ľahším srdcom: napriek vedomiu o ich dôkladnosti a svedomitosti im ponúkam celkom legálnu zámienku, aby mohli odhodiť príbeh po prečítaní prvej epizódy románu. A to je celý predslov. Úplne súhlasím, že je zbytočný, ale keď som ho už napísal, nech zostane.

PRVÁ ČASŤ

PRVÁ KNIHA

DEJINY JEDNEJ RODINY

1/ FIODOR PAVLOVIČ KARAMAZOV

Alexej Fiodorovič Karamazov bol tretím synom statkára z nášho okresu Fiodora Pavloviča Karamazova, o ktorom sa svojho času toľko hovorilo (ešte aj dnes u nás naňho spomínajú) v súvislosti s jeho tragickou a záhadnou smrťou, ku ktorej došlo presne pred trinástimi rokmi a o ktorej na patričnom mieste podrobne porozprávam. Nateraz o tomto „statkárovi“ (tak ho u nás titulovali, hoci za celý svoj život takmer vôbec nežil na svojom statku) poviem len toľko, že to bol čudný typ – inak u nás dosť častý –, a to typ človeka nielen naničhodného a nemravného, ale zároveň aj zadubeneho, lenže z toho druhu zadubencov, čo si vedia znamenite zariadovať svoje majetkové kšeftíky, a zdá sa, že len tie. Napríklad Fiodor Pavlovič začínal takmer z ničoho, ako bezvýznamný sedmoslivkár behával na obedy k cudzím stolom, striehol na príležitosť stať sa príživníkom, no keď umrel, našlo sa uňho okolo stotisíc rubľov v hotovosti. Pritom po celý svoj život zostával jedným z najzadubenejších pojašencov v celom našom okrese. Opakujem znova: tu nejde o hlúposť; väčšina týchto pojašencov je dosť múdra a prešibaná – ide tu práve o zadubenosť, a ešte k tomu zvláštnu, národnú.

Bol ženatý dva razy a mal troch synov: najstaršieho Dmi trija Fiodoroviča od prvej ženy a ešte dvoch, Ivana a Alexeja, od druhej. Prvá žena Fiodora Pavloviča pochádzala z dosť bohatého a významného šľachtického rodu Miusovovcov, takisto statkárov z nášho okresu. Ako sa mohlo stať, že dievča s venom, pritom pekné a navyše z tých smelých a múdrych hlavičiek, ktoré tak často stretávame u nás v dnešnej generácii

- ale vyskytovali sa aj v minulosti -, sa mohlo vydať za takého bezvýznamného „dengľoša“, ako ho vtedy všetci prezývali, nebudem podrobne vysvetľovať. Veď som poznal istú dievčinu ešte z minulej „romantickej“ generácie, ktorá po niekoľkých rokoch záhadnej lásky k istému pánovi, za ktorého sa, mimochodom, mohla celkom pokojne vydať, skončila tak, že si navymýšľala neprekonateľné prekážky a za búrlivej noci skočila z vysokého brehu, ponášajúceho sa na útes, do pomerne hlbokkej, dravej rieky a zahynula v nej vyslovene z vlastnej vrtošivosti, jedine preto, aby sa ponášala na Shakespearovu Oféliu; ba dá sa povedať, že keby ten útes, ktorý si už dávno vyhliadla a obľúbila, nebol býval taký malebný, ale na tom mieste by sa bol rozkladal len prozaický plochý breh, možno by vôbec nebolo došlo k samovražde. Je to skutočná udalosť a dá sa predpokladať, že v našom ruskom živote sa za posledné dve-tri generácie prihodilo nemálo takýchto alebo podobných udalostí. Rovnako aj čin Adelaidy Ivanovny Miusovovej bol nepochybne odrazom cudzích vplyvov, ako aj „vzrušením mysle plnej vzdoru“. Možno sa jej zažiadalo prejavíť ženskú samostatnosť, postaviť sa proti spoločenským konvenciám, proti despotizmu svojho príbuzenstva a rodiny, a tak ju úslužná fantázia presvedčila, možno len na jediný okamih, že Fiodor Pavlovič napriek svojmu príživníctvu je predsa len jeden z najsmelších a najposmešnejších ľudí toho obdobia prechodu k všeobecnému zlepšeniu, hoci on bol iba zlostný šašo a nič viac. Pikantné na veci bolo aj to, že k manželstvu došlo únosom, čo náramne očarilo Adelaidu Ivanovnu. Pokiaľ ide o Fiodora Pavloviča, bol vtedy na podobné kúsky, aj vzhľadom na svoje sociálne postavenie, veľmi náchylný, lebo náruživito túžil vybudovať si kariéru za akúkoľvek cenu; votrieť sa do dobrého príbuzenstva a zhrabnúť ve-no bolo veľmi vábivé. Pokiaľ ide o obojstrannú lásku, zdá sa, že vôbec nejestvovala - ani na nevestinej, ani na jeho strane, a to aj napriek kráse Adelaidy Ivanovny. A tak bol tento prípad možno jediný svojho druhu v živote Fiodora Pavloviča, nesmierne zmyselného človeka, ktorý po celý svoj život bol schopný prilipnúť k hocktorej sukni, stačilo naňho kývnuť prstom. Jedine táto žena v ňom nevyvolala nijaké osobitné pocity vášne.

Adelaida Ivanovna si hneď po únose náhle uvedomila, že svojím mužom iba opovrhne a nič viac. A tak sa dôsledky sobáša prejavili neobyčajne rýchlo. Napriek tomu, že sa rodina v pomerne krátkom čase zmierila s tým, čo sa stalo, a vyplatila utečenke veno, medzi manželmi nastal nesmierne rozháraný život s ustavičnými scénami. Povrávalo sa, že mladá manželka sa pritom správala oveľa ušľachtilejšie a vznešenejšie ako Fiodor Pavlovič, ktorý – ako je dnes známe – uchmatol vtedy naraz všetky jej peniažky v sume do dvadsaťpäťtisíc, hneď ako ich dostala, takže milé tisícky odvtedy akoby sa boli pre ňu doslova pod zem prepadli. Dedinku a dosť pekný dom v meste, ktoré tiež patrili k jej venu, sa dlho a zo všetkých síl usiloval prepísať na svoje meno s použitím dákeho vhodného právneho aktu; a akiste by to bol dosiahol už len – dá sa povedať – z opovrhnutia a odporu, ktorý jednoducho vzbudzoval vo svojej manželke nehanebným vymáhaním a drankaním, už len z jej duševnej ustatosti, aby jej dal konečne pokoj. Ale našťastie zasiahla rodina Adelaidy Ivanovny a chamtivca skrotila. Je bezpečne známe, že medzi manželmi sa často strhli bitky, lenže nebíjal Fiodor Pavlovič, ale Adelaida Ivanovna, temperamentná, smelá, počerná a netrepezlivá dáma obdarená pozoruhodnou fyzickou silou. Napokon ušla z domu od Fiodora Pavloviča s istým učiteľom, odchovancom seminára skapínajúcim od biedy. Fiodorovi Pavlovičovi nechala na starosť trojročného Mišu. Fiodor Pavlovič v tej chvíli urobil z domu hotový hárem a brloh bujného pijanstva, v prestávkach behal dobreže nie po celej gubernii a so slzami v očiach sa na Adelaidu Ivanovnu každému žaloval, že ho opustila, pričom uvádzal také podrobnosti, ktoré by sa každý manžel o svojom manželskom živote hanbil rozprávať. Hlavne bilo do očí, že sa tváril, akoby ho to tešilo, ba akoby mu lichotilo hrať pred všetkými rolu potupeného manžela a až farbisto zveličovať podrobnosti svojej potupy. „Keď vás tak človek počúva, Fiodor Pavlovič, má dojem, že vás povýšili, taký ste natešený napriek žiaľu, čo vás postihol,“ vraveli mu posmešníci. Mnohí dokonca dokladali, že sa s radosťou ukazuje v oprášenej podobe šaša a že náročky, aby vyvolal väčší smiech, predstiera, že si neuvedomuje svoje komické postavenie. Nuž, ktovie, možno za tým bola len jeho naivita. Napokon sa mu podarilo

nájsť stopu utečenej ženy. Tá chudera bola v Petrohrade, kam sa presťahovala so svojím seminaristom a kde sa bezvýhradne oddala veľmi aktívnej emancipácii. Fiodor Pavlovič ihneď začal konať a zberal sa do Petrohradu. Pravda, ani sám nevedel načo. Je celkom možné, že by bol vtedy naozaj odcestoval; lenže keď sa už na to odhodlal, zaraz si pomyslel, že má v tejto mimoriadnej situácii právo dodať si pred cestou odvahy, a znova sa dal do bezbrehého pitia. A práve v tom čase dostala rodina jeho manželky správu o jej smrti v Petrohrade. Umrela akosi nečakane kdesi v podkroví – podľa jedných na týfus, podľa druhých údajne od hladu. Keď sa Fiodor Pavlovič dozvedel o smrti svojej ženy, bol opitý, vtedy sa vraj rozbehol po ulici a vzpínajúc od radosti ruky k nebu, vykrikoval: „Teraz prepúšťaš, Pane, svojho služobníka.“ Podľa iných zas usedavo plakal ako malé decko a vraj tak horekoval, až ho bolo ľuďom ľúto napriek tomu, že v nich vzbudzoval odpor. Je celkom možné, že robil jedno i druhé – jednak sa tešil svojmu vyslobodeniu a zároveň nariekal za svojou osloboditeľkou – všetko spolu. Ľudia, a to aj zločinci, sú vo väčšine prípadov oveľa navijnejší a prostoduchejší, ako sa všeobecne nazdávame. Tak je to, napokon, aj s nami.

2/ PRVÉHO SYNA SA STRIASOL

Pravdaže, ľahko si možno domyslieť, akým vychovávateľom a otcom mohol byť taký človek. Jeho otcovstvo sa skončilo presne tak, ako i muselo: úplne a dokonale sa prestal zaujímať o svoje dieťa splodené s Adelaidou Ivanovnou, nie z nenávisťi k nemu alebo z dákych pocitov urazeného manžela, jednoducho preto, že naň načisto zabudol. Kým domrzal všetkých svojimi nárekmami a ponosami a z domu urobil pelech neresti, trojročného chlapčeka Mišu si vzal do opatery verný sluha domu Grigorij, a keby sa oňho vtedy nebol postaral, možno by dieťaťu ani nebol mal kto preobliecť košieľku. Navyše sa veci zbehli tak, že aj príbuzní dieťaťa po matke v prvom období naňho akosi zabudli. Starý otec, to znamená sám pán Miusov, otec Adelaidy Ivanovny, už vtedy nebol medzi živými; jeho ovdovená manželka, Mišova stará matka, sa pre-

sťahovala do Moskvy, kde ju kvárila choroba, sestry sa povydávali, takže Miša musel skoro celý rok stráviť u sluhu Grigorija a bývať uňho v sluhovskej chalupe. Napokon, keby si bol otecko naňho aj spomenul (nemohol predsa naozaj nevedieť, že je na svete), sám by ho bol znova poslal do chalupy, lebo dieťa by mu bolo predsa len zavádzalo v jeho škandalóznom živote. No náhoda chcela, že z Paríža sa vrátil bratanec nohej Adelaidy Ivanovny Peter Alexandrovič Miusov, ktorý potom dlhé roky trvalo prežil v zahraničí, no vtedy to bol ešte veľmi mladý človek, zvláštny zjav medzi Miusovovcami, vzdelanec, veľkomešťan so skúsenosťami z cudziny, pritom po celý svoj život Európan a ku koncu života liberál štyridsiatych a päťdesiatych rokov. V aktívnom období svojho života udržiaval styky s mnohými najvýznamnejšími liberálmi svojej doby v Rusku i v zahraničí, osobne sa poznal s Proudhonom a Bakuninom a ku koncu svojho potulovania osobitne rád rozprával zážitky a spomienky na tri dni februárovej revolúcie v Paríži v roku štyridsaťosem s narážkami na to, že hádam aj sám mohol byť jej účastníkom na barikádach. Bola to jedna z jeho najkrajších spomienok mladosti. Mal nezávislé postavenie, podľa bývalého rátania mu patrilo okolo tisíc duší. Jeho znamenitý veľkostatok sa rozkladal hneď za chotárom nášho mestečka a hraničil s pozemkami nášho vychýreného kláštora, s ktorým Peter Alexandrovič už od včasnej mladosti, hneď ako prevzal dedičstvo, bez meškania začal nekonečný súdny spor o právo akéhosi rybolovu v rieke či ťažby dreva v lese – presne vám neviem povedať –, no začať súdny spor s „klerikmi“ pokladal priam za svoju občiansku a osvietenskú povinnosť. Keď sa dopyčul o osude Adelaidy Ivanovny, na ktorú sa, prirodzene, pamätal, ba svojho času si ju aj všimol, a keď sa dozvedel, že po nej zostal Miša, bez ohľadu na svoje mladické rozhorčenie a opovržlivý postoj k Fiodorovi Pavlovičovi sa do tejto veci zamiešal. Vtedy sa s Fiodorom Pavlovičom aj prvý raz zoznámil. Z mosta doprosta mu oznámil, že si želá prevziať starostlivosť o výchovu dieťaťa na seba. Neskôr dlho rozprával ako o charakteristickej črte tohto človeka, že keď pred ním spomenul Mišu, Fiodor Pavlovič sa hodnú chvíľu tváril, že absolútne nevie, o aké dieťa ide, ba priam sa začudoval, že kdesi v dome žije jeho maličký syn. Ak aj pripustíme, že Peter

Alexandrovič zveličoval, v jeho rozprávání muselo byť aj niečo pravdy. Naozaj, Fiodor Pavlovič sa celý život rád predvádzal, zrazu len zahral pred vami dáku nečakanú rolu, a čo je najzaujímavejšie, neraz úplne zbytočne, ba priam na vlastnú škodu, podobne ako v tomto prípade. Táto črta sa, mimochodom, vyskytuje neobyčajne často aj u celkom múdrych ľudí, nieto ešte u Fiodora Pavloviča. Peter Alexandrovič sa vehementne pustil do veci a bol (spoločne s Fiodorom Pavlovičom) aj určený dieťaťu za tútora, pretože po matke mu predsa len zostal majetok – dom a statok. Miša sa naozaj presťahoval k tomuto druhostupňovému ujcovi, ktorý však nemal vlastnú rodinu, a len čo si dal majetkové veci do poriadku a zabezpečil si finančné príjmy zo statkov, zaraz sa poponáhľal znova naddho do Paríža, a preto zveril dieťa jednej zo svojich druhostupňových tiet, istej moskovskej panej. Veci sa vyvinuli tak, že len čo sa udomácnil v Paríži, aj on zabudol na dieťa, najmä keď vypukla oná februárová revolúcia, ktorá tak ohromila jeho predstavivosť a na ktorú už do konca života nevedel zabudnúť. Moskovská pani však umrela a Miša prešiel k jednej z jej vydatých dcér. Podľa všetkého ešte aj neskôr, po štvrtý raz, zmenil hniezdo. O tom sa teraz nejdem rozpisovať už aj vzhľadom na to, že ma ešte čaká veľa rozprávania o tomto prvorodenom dieťati Fiodora Pavloviča; teraz sa obmedzím len na celkom nevyhnutné údaje, bez ktorých by som román vôbec nemohol začať.

Tento Dmitrij Fiodorovič bol jediný z troch synov Fiodora Pavloviča, ktorý žil od malička v presvedčení, že predsa len má istý majetok, a keď dosiahne plnoletosť, stane sa nezávislým. Jeho chlapčensstvo a mladosť prebehli zmätkovito: gymnázium nedokončil, odtiaľ sa dostal na istú vojenskú školu, potom ho osud priviedol na Kaukaz, vyslúžil si dôstojnícku hodnosť, mal súboj, degradovali ho, znova dosiahol povýšenie, rád sa zabával a utratil pomerne dosť peňazí. Začal ich dostávať od Fiodora Pavloviča až po dosiahnutí plnoletosti, lenže dovtedy si narobil dlžoby. Svojho otca Fiodora Pavloviča prvý raz videl a spoznal len ako dospelý, keď náročky pricesťoval do nášho mesta, aby si s ním vybavil majetkové záležitosti. Zdá sa, že ani vtedy mu otec nebol sympatický; pobudol uňho krátko a rýchlo sa pobral preč – stačil iba vyinkasovať

od neho určitú sumu peňazí a uzavrieť s ním istú dohodu o ďalších príjmoch z výnosov majetku, no údaje o jeho výnosnosti a finančnej hodnote (pozoruhodný fakt) sa mu od Fiodora Pavloviča tentoraz vonkoncom nepodarilo získať. Fiodor Pavlovič si vtedy hneď na prvý raz všimol (a to si treba zapamätať), že Miša má o svojom majetkovom postavení zveličené a nesprávne predstavy. Fiodora Pavloviča to veľmi poťažilo, lebo sledoval vlastné osobitné zámery. Vyvodil len taký záver, že mládenec je ľahkomyseľný, prudký, podlieha vášňam, je netrpezlivý, rád si zalumpuje a stačí mu len zavše podhodiť dáky groš, aby aspoň na istý, prirodzene, krátky čas, ale veľmi rýchlo skrotol. Tieto okolnosti začal Fiodor Pavlovič využívať, to znamená odbavovať Mišu drobnými almužnami, občasnými zásielkami, až napokon došlo k tomu, že keď Miša asi o štyri roky neskôr stratil trpezlivosť a po druhý raz prices-toval do nášho mestečka, aby sa definitívne majetkovo pokonal s otcom, zrazu sa na svoje obrovské prekvapenie dozvedel, že už nemá absolútne nič, že takmer ani niet čo rátať, že od Fiodora Pavloviča už prevzal v peniazoch celú hodnotu svojho majetku, ba nebudaj sa uňho aj zadlžil; že podľa takých a takých dohôd, ktoré vtedy a vtedy ochotne uzavrel, vôbec nemá právo ešte niečo žiadať atď. a pod. Mládenca to ohúrilo, vyvolalo v ňom podozrenie, že ide o nepravosť, o podvod, takmer sa prestal ovládať a pôsobil dojmom šialenca. A práve táto okolnosť spôsobila katastrofu, ktorej výklad bude témou môjho prvého vstupného románu alebo presnejšie, jeho vonkajšou stránkou. No kým prejdem k tomuto románu, musím ešte porozprávať o ostatných dvoch synoch Fiodora Pavloviča, Mišových bratoch, a vysvetliť, odkiaľ sa vzali.

3/ DRUHÉ MANŽELSTVO A DRUHÉ DETI

Keď sa Fiodor Pavlovič zbavil štvorročného Mišu, veľmi rýchlo sa potom druhý raz oženil. Toto druhé manželstvo trvalo približne osem rokov. Druhú manželku, takisto mladú dievčinu Sofiu Ivanovnu, si vzal z inej gubernie, do ktorej prices-toval v istej drobnopodnikateľskej veci spoločne s akýmsi židáčikom. Hoci Fiodor Pavlovič hýril, pil a stváral